

TOTALITÁRIUS KONCEPCIÓ

KÉT HONVÉDTISZT TÖRTÉNETE

V E S Z P R É M Y L Á S Z L Ó B E R N Á T

A 20. század az elképzelhetetlen emberi szenvedés százada volt. Niall Ferguson brit történész történelmünk legvéresebb évszázadának nevezte, és könnyű megérteni, hogy miért. A század során a világot több mint 275 háború sújtotta, amelyek csak a csatákban 115 millió emberéletet követeltek. Hogy néhány számadatot mondjak: ez átlagosan körülbelül 3150 halálos áldozatot jelent minden egyes nap, vagyis körülbelül 130 halálos áldozatot minden órában az évszázad során. S bár a civil áldozatok számát nehéz megbecsülni, egyesek szerint az évszázadban a háborúk miatt elhunytak száma velük együtt 250 millióra tehető. Ez azt jelentené, hogy naponta 7 ezer ember vesztette életét, ami óránként körülbelül háromszáz, azaz percenként öt embernek felel meg. A korábbi évszázadokkal összehasonlítva a 20. században elkövetett erőszak mértéke megdöbbentő. A 18. században ezer emberből öt halt meg háborúban, a 19. században ez a szám hatra emelkedett. A 20. században azonban drasztikusan megnőtt ez a szám, és minden ezer emberből 46-an vesztették életüket háborús okok miatt, jelentős részben erőszakos cselekedetek során.¹

A háború és a náci, illetve szovjet típusú diktatúrák azokat is tönkretelthették, akik megérték a II. világháború végét. Különösen alkalmasak voltak a Horthy-rendszerben szerepet vállalók és a dühös túlélők egymásnak ugrasztására a népbíróságokon zajló koncepciózus eljárások. Az alábbiakban két honvédtiszt történetét vizsgáljuk meg, akiket totalitárius diktatúrák játszottak ki egymással szemben, egymás életének megkeserítőivé téve őket. Történetünk szereplői itt nem szerepelhetnek valódi neveiken, ugyanis bár mind a két személy leszármazottjait sikerült felkutatnom, a rokonok sajnos nem mind bizonyultak együttműködőnek, jogi okokból tehát adataikat védtem. Ennek ellenére a levéltári hivatkozásokat az ellenőrizhetőség elve miatt megadom – ha az olvasó ezt követően szeretné nyilvánosságra hozni az ott beazonosítható, eredeti neveket, az már az ő jogi felelőssége. Bizonyos leszármazottaktól viszont fontos életrajzi adatokat tudtam meg, melyekért ezúton is szeretnék köszönetet mondani. Christopher Browning holokausztkutató gyakorlatát követve a jogilag problémás neveket fiktív nevekké helyettesítettem, melyek első használatát csillaggal jelöltem. Olyan adatokat, melyek könnyen azonosíthatóvá tennék a kérdéses személyeket, kihúztam a szövegből.² Végül soron abban reménykedem, hogy írásom – minden hiányossága ellenére – fényt deríthet a diktatúrák működésének néhány kevésbé ismert területére, a népbírósági perek manipulálására, illetve a beépített tanúk kommunisták által történő későbbi kíméletlen félredobására.

1 A fentieket összefoglalja: Cheyney RYAN: Democratic Duty and the Moral Dilemmas of Soldiers. *Ethics*, 2011/október. 10–11.

2 Christopher BROWNING: *Átlagemberek. A 101-es tartalékos rendőrszázalój és a végső megoldás Lengyelországban.* ford. SZEKERES Gábor, K. u. K., Bp. 2019.

A KONCEPCIÓS PER

Pásztóy László* 1898-ban született Debrecenben, kereskedelmi érettségét tett, később fűszerkereskedő, majd ecetmester lett. 1942. október 20-án vonult be behívóval, s bár ekkor még orvosi kezelés alatt állt, nem kérte felmentését, így végül főhadnagyi rangban lett a 108/37. sz. munkásszázad parancsoka. 1942. december 27-én indultak el az orosz frontra, ahol elsősorban Belgorod környékén szolgáltak. Még az év során Nemzetvédelmi Keresztet kapott Horthy Miklós kormányzótól.³ Ugyan nem teljesen világos, mikor került szovjet hadi-

Terrorrendszer –
A rekonstruált pincebörtön az Andrássy út 60. egykori ÁVH-székházában (Terror Háza Múzeum)

³ Budapesti Közlöny, 1942. március 11. 8.

Munkaszolgálat –

A Magyar Királyi Honvédség 209/18 honvéd táborig vegyes munkásszázada a visszafoglalt Észak-Erdélyben, 1940
(Fortepan / Névai János)

fogságba, de onnét 1947. október 3-án került a hírhedt Katonapolitikai Osztály (Katpol) fogságába, végül december 17-én került előzetes letartóztatásba.⁴

Pásztóy pere 1948. június 4-én kezdődött meg a miskolci népbíróságon. A vád három szovjet polgári személy megölése, egy szovjet falu felgyújtása, illetve a századához tartozó munkaszolgálatosok (továbbiakban: musz, muszosok) zsarolása, megverése és általában a halálukért való felelősség volt. A népbíróság egynapos tanácskozást követően június 5-én halálra ítélte. Az ítéletet a Népbíróságok Országos Tanácsa mint feljebbviteli fórum jóváhagyta. Pásztóy kegyelmi kérvényét a köztársasági elnök elutasította, így 1948. szeptember 29-én reggel 8 órakor kivégezték a helyi fogház udvarán. A családi legendárium szerint a holttestet csak kalandos úton tudták kicsempészni a tömegsírból, a fehérneműjébe varrott monogramról azonosították.

Bár Pásztóy pere első látásra egy klasszikus „keretlegény”-pernek tűnhetne, a peranyag tüzetes megvizsgálása, illetve más, a kérdéses századra vonatkozó perekben tett vallomásokkal való összehasonlítása súlyos koncepciózus jellegre derít fényt. Az világos, hogy a Katpolon tett vallomásokat szabálytalanul vették fel, még a korabeli eljárásnak sem felelt meg a vallomások rögzítése. A Katpol bevonása eleve gyanúra ad okot, mivel ez a szerv különösen érintett volt a kirkatperek előkészítésében. Ennél is problémásabbnak tűnik a tárgyalási szakasz (ugyan más tanúk is voltak, de most a leginkább gyanús vallomások kerülnek elemzésre). Egy vallomást, mégpedig Pavlovics Györgyét* később tárgyaljuk. Lelkes Gábor Katpolon tett vallomása szerint Pásztóy Belgorod településen lőtt egy orosz, s ezt ő maga látta.⁵ A tárgyaláson azt vallotta, hogy a paraszt udvarán, a lakásajtóban történt a gyilkosság, mert Pásztóy el akarta lopni a lovát.

⁴ Peranyagához lásd: MNL BAZML XXV.4. 151/1948.

⁵ Uo. 26–30.

Bizonyos Schönfeld Áron munkaszolgálatost pedig ukrán és német milícia vitte el kivégezni, Pásztóy pedig nem mentette meg. Hallomásból tudja továbbá, hogy Anovkán még egy oroszot lelőtt.⁶ Rotman Ferenc tanú a Katpolon azt vallotta, hogy ő maga látta, hogy Anovkán Pásztóy agyonlőtt egy oroszot.⁷ Szerinte még egy oroszot agyonlőtt egy lóért, de ez Korocsán történt. Szerinte Pásztóy lőtte fejbe Schönfeld muszost. A népbíróságon már arra jut, hogy a korocsai gyilkosság véletlenül történt, mert Pásztóy hadonászott a fegyverével.⁸ A népbíró rákérdezett a vallomások közötti ellentmondásra, erre Rotman úgy korrigált, hogy a nyomozati szakaszban felvett jegyzőkönyv a helyes. Itt már azt vallotta, hogy Schönfeldet elvitte egy milícia, miközben Pásztóy gúnyolódott rajta, és többet a muszost nem látták. Erre az ellentmondásra már nem kérdeztek rá. Salamon Ignác tanú Katpolon tett vallomása szerint Pásztóy Anovkán egy oroszot szórakozásból agyonlőtt (ezt ő maga látta), majd Belgorod után még valakit.⁹ A népbíróságon ugyanő már azt vallotta, hogy Anovkán partizánvadászat közben lőtte le Pásztóy az oroszot, és hogy ő nem látta a gyilkosságot, csak hallotta. Nála is rákérdeztek a vallomások közötti ellentmondásra, mire közölte, hogy most már jobban emlékszik. Szerinte Rimajlovka községet valaki felgyújtott, de nem állítja, hogy Pásztóy a tettes.¹⁰ Kohn Vilmos Katpolon tett vallomása¹¹ szerint Rimajlovkán történt az első gyilkosság. Itt Pásztóynak már volt lova, lóháton találkozott vele, és az oroszot csak úgy „kivégeztette”, majd a következő mondatban „kivégezte” szerepel, s mint közölte, erről ő „tud”. (Akkor ki a tettes?) Szerinte a települést Szabó honvéd gyújtja fel. A népbíróságon már közölte, hogy a gyilkosságokat csak hallotta, és hogy nem tudja, ki gyújtott fel a falut.¹²

Klein Sándor vallomására¹³ különösen érdemes figyelni, később fontos lesz. A Katpolon azt vallotta, hogy egy Belgorod utáni községben Pásztóy, Pálinkás Endre* honvéd és még valaki kiraboltak egy oroszot, akit aztán Pásztóy lelőtt. Drimajlovkán (a település neve váltakozik a vallomásokban: Rimajlovka/ Drimajlovka) Pásztóy még több parasztot kivégeztet, és egy újabb parasztot személyesen lelő. Távozáskor Pásztóy és Pálinkás gyűjtják fel a falut, ennek ő szemtanúja. A népbíróságon¹⁴ már semmilyen orosz agyonlövéséről nem tud Drimajlovka előtt. Most már Belgorodban lő le Pásztóy egy oroszot a lóért. Schönfeld muszt szerinte Pásztóy parancsára (!) lövi le egy német és egy ukrán. (Mióta parancsol holmi magyar főhadnagy németeknek?)

Futólag érdemes még utalni Grósz Ernő népbíróságon tett vallomására,¹⁵ miszerint Pásztóy Belgorodnál egy komplett orosz családot lőtt agyon, illetve Reisz Dezső vallomására, aki a Katpolon még semmit nem tudott az egész ügyről,¹⁶ majd a tárgyaláson már úgy emlékszik, hogy hallotta a lövést, amikor Pásztóy agyonlőtt egy oroszot a lováért.¹⁷ A fentiekből megállapítható, hogy a vallomásokban folyamatosan váltakozik, hol, mikor, kit lő vagy lövet le Pásztóy, hogy ki gyújt fel s milyen falut, hogy ki öli meg Schönfeld muszt.

Maga Pásztóy először november 11-én tett vallomást.¹⁸ A fenti vádak elő sem kerülnek itt, láthatóan muszosok megveréséről faggatták, melyet egyébként később be is ismert. Majd november 17-én folytatódik az irat¹⁹ (szabálytalanul: nem derül ki, hol, ki előtt vall), itt már azt vallja, hogy nem lőtt agyon egyetlen oroszot sem, nem lopott lovat, és (ezúttal éppen) Remeinova települést sem gyújtotta fel. Ezek szerint tehát Pásztóy első kihallgatásakor még a nyomozók sem tudtak arról, hogy bárkit megölt/megöletett

súlyosan
koncepciózus
jelle

6 Uo. 83–86.

7 Uo. 8–10.

8 Uo. 99–101.

9 Uo. 53–57.

10 Uo. 104–105.

11 Uo. 19–22.

12 Uo. 80–83.

13 Uo. 31–36.

14 Uo. 87–90.

15 Uo. 98–99.

16 Uo. 89–52. (Az iratokban így, inkonzekvensen szerepel a számozás.)

17 Uo. 103.

18 Uo. 60–62.

19 Uo. 64–65.

Rács mögött – „Muszosok”
(munkaszolgálatosok) szállítása
marhavagonban, 1940
(Fortepan / Szántó István)

volna, és felgyújtott volna egy szovjet falut (dacára annak, hogy a terhelő tanúk Katpolon tett vallomásának dátuma nagyrészt november 3–7. között van, tehát elméletben már ismerték a vádat). Erre csak valamikor november 11. és 17. között gondoltak először. Mi történt a két dátum között?

A PERKONCEPCIÓ

Itt segítségünkre van Pásztóy beadványa, melyet saját kezűleg írt a népbíróságnak (egyben kegyelmi kérvénynek is szánta).²⁰ Itt világosan utal néhány szabálytalanságra és ellentmondásra a perben, és megoszt még egy fontos részletet: hogy a Katpolon való vattatása során megverték, és hogy a vattatásban részt vett egy bizonyos Pavlovics György nevű volt muszos, aki a perben is tanú volt ellene (!). Szerinte Pavlovics bevonása *után* kezdtek el a gyilkosságokról és a település felgyújtásáról faggatni őt. Pavlovics a Katpolon maga is vallomást tett kollégái előtt,²¹ e szerint Pásztóy egy oroszot kivégeztetett Drimajlovkánál, és a települést felgyújtotta. A népbíróságon már úgy vallott, hogy Anovkánál egy oroszot lőtt le Pásztóy, majd Belgorodnál még valakit (itt nem

²⁰ Uo. 135–139.

²¹ Uo. 15–18.

világos a tettes), és Drimajlovkánál még egy főt, továbbá a települést felgyújtották, de csak azt vallja, hogy látta, ahogy ég a falu, de tettest nem nevez meg.²²

Megjegyzendő, hogy Pavlovics Katpolon tett vallomásán a foglalkozása „tisztviselőként” van megadva, erre valaki (valószínűleg a népügyészségen) odaírta ceruzával, hogy „honvéd”. Csakhogy egy korabeli honvédségi kiadványból még egy részlet kiderül: e szerint Pavlovics György hadnagy a Vörös Hadseregben századosi rendfokozatban szolgált!²³ Ezek szerint tehát Pavlovics nem egyszerűen a magyar honvédség hadnagya volt, hanem a megszálló szovjet hadsereg századosa is, onnan került a magyar elhárító szervhez (vagyis a Katpolhoz). Azaz konkrétan egy szovjet tiszt, egy elhárító volt bevonva a perbe, ő vallatta Pásztóyt, és az ő bevonása után kerültek elő a legdurvább vádak.

Pavlovics szovjet tisztként, elhárítóként nyilván jól ismerte a szovjet történetírás készülő narratíváját a „fasiszta magyar honvédségről”, amely „népirtó háborút folytatni” indult a Szovjetunióba. A narratívához pedig példák is kellettek, a példákhoz pedig alanyok: így kerülhetett a választás *saját volt századparancsnokára*: Pásztóyra. A sajtó természetesen sietett is megírni a történetet, kijelentő módon tisztázva, hogy az elítélt civileket lövették le – így tettek a vidéki és a fővárosi lapok is.

Ezen a ponton érdemes visszatérni Klein Sándor tanúvallomására, miszerint: miután megölték egy orosz, távozáskor Pásztóy és Pálinkás Endre honvéd gyújtják fel Drimajlovka települést. De történetesen Pálinkás Endrét is népbíróság elé állították,²⁴ csak egy évvel később (egyébként szabálytalanul, mert 1946. május 15-én egyszer már felmentette őt a sátoraljaújhelyi népbíróság, majd 1948. július 4-én vették előzetes letartóztatásba – a két dátum között két év telt el, ami a Népbírósági törvény 63. §. 2. pont szerint kizáró ok a perújrafelvételre). Mindenesetre 1948. június 4-én Klein Sándor vallomást tett a népügyészségen Pálinkás ellen is – és itt már semmit sem vallott az orosz megöléséről és Drimajlovka falu felgyújtásáról.²⁵ Tehát Klein 1947-ben még határozottan emlékezett rá, hogy Pásztóy megölt egy parasztot Pálinkás oldalán, majd ketten együtt felgyújtottak egy falut – és körülbelül egy évre rá elfelejtette az egészet? Hozzáteendő: ez sokkal súlyosabb vádpont volt, mint amivel Pálinkást vádolták az eljárásban (a vád emberek megverése, lopás volt). Hogy lehetséges, hogy ezúttal nem vallott ezekről a bűntettekről? Egyetlen válasz van rá: rút kitaláció volt az egész. Természetesen Pásztóyt nem lehet teljesen felmenteni a muszosok abúzálsának vádjá alól, hiszen maga is beismerte kegyelmi kérvényében, hogy megvert néhány muszost, ami nyilván elítélendő tett volt a részéről, de maximum könnyű testi sértés volt, ráadásul háborús kontextusban történt az eset, tehát a kivégzés súlyosan aránytalan büntetés volt.

**szovjet
elhárító
tiszt
vallatott**

UTÓTÖRTÉNET

Visszatérve a kulcsszereplőre, Pavlovics György 1914-ben született Ungváron.²⁶ Édesapja, Áron szolgált az I. világháborúban törzsőrmesteri rangban, később civilben kereskedő és egy rokkantegyesület vezetője volt. Fia, György négy polgárit végzett, kárpátaljai ortodox zsidóként elsajátította a héber és jiddis mellett a magyar, orosz, cseh és német nyelvet. Miután szolgált a csehszlovák seregben, 1940-ben nősült meg, majd 1941-ben katonai munkaszolgálatra hívták be, s végül 1942-ben ismét: ekkor már az orosz frontra küldték a 108/37. sz. muszos században – Pásztóy László századában. A népbíróságon tett vallomásában leírta a munkaszolgálatos megpróbáltatások szörnyű sorát: a hideget, az éhséget, a kényszermunkát és a betegséget. Pavlovics utalt a „keretlegények” túlzottan szigorú bánásmódjára is. A csapattestétől Lengyelországba szökött, ahol a háború végéig „partizánként” szolgált, később a Vörös Hadsereg tolmácsa lett

22 Uo. 74–80.

23 *Honvédségi Közlöny*, 1948. november 15.

24 MNL BAZML XXV.4. 360/1948.

25 Uo. 6.

26 Az életrajzi adatokért Bank Barbarának mondok köszönetet.

századosi rangban. 1945 áprilisában tért vissza Magyarországra, ahol megtudta, hogy szüleit deportálták, és meghaltak. (Apja Bergen Belsenben hunyt el). Ekkor a Magyar Kommunista Párt szolgálatába helyezte magát, mely először Székesfehérvárra helyezte a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, amely munka 1947-ben megszűnt. 1947 és 1948 között a Katpolon dolgozott, majd a HM fordító osztályán kapott munkát ht. századosi rangban. 1945 után a Köztársasági Érdemrend ezüst fokozatát kapta meg. Katpolosként, mint fent láttuk, súlyos szerepe volt a Pásztóy elleni koncepciók jellegű per megalkotásában és lefolytatásában.

Nem teljesen ismert, hogy a lojális kommunista Pavlovics miért került rossz viszonyba a párttal, de ekkoriban nem is volt szükséges, hogy a letartóztatásoknak komoly tényalapja legyen. 1949. szeptember 12-én tartóztatták le, és az év november 4-én internálta a BM ÁVH. Internálásának oka a véghatározat szerint: „eljárás alá vont személy beosztási helyén olyan tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fegyelmet lazítsa és az előjárók tekintélyét aláássa. Fentiek alapján internálása államvédelmi szempontból szükséges.” Ekkortól a kistarcsai internálótáborban volt fogvatartva, majd 1950. október 24-én vitték a recski kényszermunkatáborba. 1951. május 18-án Recsken kihallgatta az operatív csoport Fényes Bertalan és társai szökési ügyében. Ugyanezen a napon saját kézzel aláírt nyilatkozatot tett, miszerint önként felajánlja segítségét az ÁVH-nak. 1951. május 19-én készült Pavlovicsról környeztetanulmány, melyben azt írják, hogy függelmsértésért internálták, ellenben az 1952. július 22-én készült kérdőjegy szerint Pavlovicsot demokráciaellenes tevékenység miatt internálták, illetve hírszerzőgyanús személlyel és a brit követség beosztottjával volt kapcsolata. Rövidesen elkészült róla a környeztetanulmány, mely szerint a „beszervezést folyó hó 18-án törzsépületben a II. számú szobában, délelőtt folyamán kell végrehajtani. Feladata: Fényes Bertalan megfigyelése és beépülése a csoportba”; a recski kényszermunkatábor hálózatában fedőnevet is kapott. Egy az 1952-es nagy nyári felülvizsgálatok alkalmával, 1952. szeptember 17-án kelt javaslat szerint: „javasoljuk szabadon bocsájtását és mint ügynököt az I/4. osztály vonalán felhasználni.”

Pavlovics végül 1953. április 10-én szabadult a recski kényszermunkatáborból. 1956 novemberében családjával elhagyta Magyarországot. Ausztriában, a menekülttáborban az Egyesült Államokat jelöli meg letelepedési helyként. Az USA-ba érkezésekor nem vallotta be, hogy ki volt és mit csinált, ezért kitoloncolási eljárást folytattak le ellene, amíg a családjának a többi tagja (anya a két gyerekekkel) megkapta a vízumot és a letelepedési engedélyt. Pavlovics ügye precedensértékű lett Amerikában, számos helyen idézik jogi eljárásokban, hiszen ez volt az első eset, hogy egy nem amerikai állampolgár élhetett az amerikai alkotmány ötödik kiegészítésének gyakorlásával (mely lehetővé teszi, hogy nem kell terhelő vallomást tennie önmagára).

A '70-es években Észak-Karolinában telepedett le, nevét George Pavlovra* változtatta. Csatlakozott családjához, akiknek a jelek szerint azt mesélte, hogy '56-os forradalmár, antikommunista volt, és ezért kellett menekülnie. Ekaterina* lánya egyébként sikeres tengerészeti szakíró lett, apja őt túlélve 1999-ben hunyt el. Pavlovicsot ironikus módon 1994-ben Für Lajos akkori honvédelmi miniszter „posztumusz” alezredessé léptette elő – nyilván egy kollektív rehabilitációs eljárásban, meg sem nézve, kiről van szó. Pásztóyt máig nem rehabilitálták, az azóta elhunyt unokája által beadott semmisségi kérvényt a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 1993-ban elutasította. ■